

Werner Neuss, *Mörder, Mentor, Menschenfreund: Himmlers Leibartz Felix Kersten – die Lösung eines Rätsels: Eine zeitgeschichtliche Erkundung* (Eis-leben: Projekte-Verlag Cornelius 2013). 318 s.

SS-chefen Heinrich Himmlers omskrivne massör Felix Kersten flyttade till Sverige 1943 och blev svensk medborgare 1953. Han har själv gjort sig världskänd som en framgångsrik räddare av fångar i koncentrationslägren. Tysken Werner Neuss tar i sin studie hjälteglorian av honom – och det med besked. Kerstens namn var falskt, han hette egentligen Felix Huberti och var frikårist. Huberti mördade i mars 1919 ordföranden för soldatrådet i Halle och flydde undan polisen till Dorpat. Där antog han en stupads identitet och anslöt sig till den finska frikåren Pohjan Pojat varpå han under sitt nya namn blev stamanställd i Finland. Kersten avskedades 1922 då det uppdagades att han förfalskat sitt tjänstgöringsintyg.

Huberti var inte den ende brottsbelastade frikårsman som fann en fristad norröver. Också Rosa Luxemburgs mördare Hermann Souchon praktiserade sig 1920 till Finland, verkade som affärsman och fick rentav utmärkelsen Finlands Vita Ros 1930 innan han drog vidare till Malmö. Under 1920- och 1930-talen var Horst Pflugk-Hartung, Karl Liebknechts baneman, fortgående verksam i Danmark, Sverige och Norge.

Huberti var 1909–1917 bäste pojkamrat med författarens far, Erich Neuss som senare blev stadsarkivarie i Halle. Bland underlaget för sin studie har Neuss använt faderns minnesanteckningar liksom informella upplysningar om familjen Huberti. Neuss har därtill utnyttjat bestånd i tyska arkiv, särskilt dokumenten om Kersten i Institut für Zeitgeschichte. Hans framställning bygger på en omfattande bakgrundsresearch, dokumentstudier och den samlade litteraturen om Kersten.

Då Kersten 1922 arbetslös och pank lämnade Finland bosatte han sig i Berlin där han fick hjälp av sina kontakter inom frikårsnätverket. Efter olika ströarbeten och massagestudier öppnade Kersten 1926 en privatpraktik, flyttade till Nederländerna 1928 som societetsterapeut och blev i mars 1939 förment livläkare åt Himmler. Kersten inskrevs 1941 som SS-man och gick som hemma i RSHA-högkvarteret vid Prinz-Albrecht-Strasse. Regeringen i Finland gjorde honom till medicinalråd.

Medan han ännu var Huberti hade Kersten avlagt studentexamen i Halle och fått utbildning som sanitetsunderofficer. Någon fysioterapeut- eller massörs- eller annan examen avlade han aldrig. Hans exklusiva terapi som han kallade "nervmassage" blev framgångsrik tack vare hans stora sug-gesionskraft. Kersten var som person en umgängesingenjör, karismatisk, vinnande och socialt begåvad. Hans särskilda marknadsnisch sammansattes av två grupper: välsituerade påverkare som drabbats av typiska direktörs-

sjukor och frikårs- och SS-officerare som farit mentalt illa av sin delaktighet i våldsdåd. Kersten som själv dödat kunde med sin starka mentala konstitution hantera såväl sina egna som sina stallbröders psykiska ärr, ångest och PTSD-syndrom.

För Himmler var Kersten användbar som kontaktman då denne kunde företa någorlunda obemärkta resor till Finland och Sverige. I sina hågkomster har Kersten framställt sin chef Himmler som en latent god människa påverkbar för humanitära räddningsaktioner. I den bild Neuss målar upp bildade däremot Himmler med sina närmaste medarbetare, sekreteraren Rudolf Brandt och Kersten, ett sammanhållet arbetslag där alla hade sina särfunktioner som en del av ett på förhand överlagt och samordnat handlande. Då Kersten räddade judar och andra lägerinterner var dessa aktioner således funktionella element i Himmlers strategi- och överlevnadsplanering.

I Kerstens legend om sig själv räddade han genom att påverka Himmler till goda handlingar åtminstone 60 000 personer i koncentrationslägren. Inte heller Neuss förnekar att Kersten varit framgångsrik i räddningsaktioner, men tar ner siffran på dem han förhjälp till friheten till i bästa fall ett eller två dussin lägerinterner.

Orsaken till Kerstens mycket uppmärksammade betydelse för Sverge var att han från hösten 1943 framträdde som inofficiellt ombud mellan Himmler och UD. Våren 1945 grep den svenska regeringen tillfället att rehabilitera sig själv i de västallierades ögon. De humanitära räddningsaktionerna blev tjänliga medel att blidka den starka allierade irritationen över de första krigsårens selektivt välvilliga hållning gentemot Tyskland. Motivet hos de allt desperatare botgöringsnazisterna var att undgå straff.

Neuss uppmärksammar utförligt det så kallade Bernadottebrevet från den 10 mars 1945. I detta uttrycker Bernadotte antisemitiska attityder samtidigt som han råder tyskarna att förbättra träffsäkerheten hos de V2-raketer som riktades mot London. Britten Gerald Fleming påvisade 1978 att brevet var en förfalskning. Neuss förmodar att underrättelsechefen Walter Schellenberg upplyst Bernadotte om Kerstens förflutna som frikårsman och mördare. Det var denna insikt som gjorde Bernadotte reserverad gentemot Kersten. Strax efter krigsslutet såg Kersten till att brevörfalskningen nådde de ledande judiska kretsarna. Avskriften kom därmed att få en ödesdigrare roll än vad Kersten sannolikt avsett. Brevet utlöste Sternligans attentat mot Bernadotte i Jerusalem 1948. Attentatsmännen bildade ingen spontan terroristgrupp utan dådet var ett beställningsmord, planerat och utfört i administrativ ordning på högre politiskt uppdrag som en demonstration mot Storbritanniens Palestinapolitik. Bernadotte mördades då de israelitiska uppdragsgivarna på basen av Kerstens förfalskade brev grundlöst tog honom som antisemit.

Kersten blev med växande erfarenhet en allt skickligare och subtilare

dokumentförfalskare. Han gjorde emellertid då och då misstag som att fabulera ihop det nederländska folkets deportationsplan och Bernadottebrevet. Dessa uppgifter var för fantastiska för att kunna vinna tilltro och avslöjades då yrkeshistoriker synade dem. Neuss studie om Kersten som mördare, frikårs- och SS-mentor och människoräddare innebär en genomgripande omvärdering av Kersten som storfilantrop. Vad det gäller grundkonceptet, Hubertis metamorfos till Kersten, föreligger ingen full bevisning. Neuss dokumentation är dock fylligare än Kerstens egna belägg och även fullt kontrollerbar. Neuss tillstår att det finns luckor i hans tolkning och att smärre gåtor ännu återstår. Hans studie medför förhoppningsvis att forskarna i fortsättningen bättre än hittills får upp ögonen på de många konstigheterna och svagheterna och i Kerstens personliga bild av sin livsbana.

Riksarkivet (Finland)

LARS WESTERLUND

Klas Kronberg & Anna Maria Forssberg (red.), *Lumpen: Från mönstring till muck* (Stockholm: Atlantis 2014). 278 s.

När den svenska värnplikten gjordes vilande i fredstid 2010 var det en över hundraårig verksamhet av militär utbildning för landets försvar som gick i graven. Denna företeelse som i folkmun fått benämningen lumpen får i denna antologi en närmare belysning, med utgångspunkt i det riksbanksfinansierade projektet "Lumpen – identitet och materiella minnen". Det är emellertid inte utbildningens militära betydelse, utan i stället hur den upplevdes av de värnpliktiga, som här står i fokus. Materialet som ligger till grund för flertalet av de tämligen fristående kapitlen i boken är en webbenkät som genomförts av Armémuseum. Detta material har sedan kompletterats med bland annat djupintervjuer och olika former av minnesberättelser. Något mer sammanhållet teoretiskt ramverk för hela boken är svårt att finna, även om Anna Maria Forssberg och Anna Fredholm i inledningen menar att identitet och materiella minnen är att betrakta som centrala begrepp. Betoningen av materiella minnen märks särskilt i hur man vid datainsamlingen använde sig av museets föremålssamlingar för att väcka informanternas minnen till liv.

I bokens första kapitel behandlar Klas Kronberg den svenska värnpliktens historia i ett vidare sammanhang. Med startpunkt i medeltiden ges en översiktlig beskrivning av försvarets folkliga förankring genom historien och i beskrivningen av den egentliga värnpliktsperioden ges också en presentation av exempelvis kalla kriget. Denna översikt följs av Susanne Wollingers